

Найпотаємніший спогад людський

Поєднайте Борхеса і Шмітта, Альєнде і Мо Яня — отримаєте Могамеда Мбугара Сарра. Він так само непередбачуваний і стилістично строкатий, як і його головний герой — Т. Ш. Еліман.

«Найпотаємніший спогад людський» за формою є романом-розслідуванням, та насправді це майстерний постмодерністський твір, який іронічно (а іноді й цинічно) грається сам у себе, грається в літературу. Роман зачіпає безліч тем — від кривди колоніалізму й провини Європи перед Африкою до сексуальної та інтелектуальної ідентичності на тлі війни й цивілізаційної кризи. Це водночас екзо- і езотеричний твір, який прагне ідеалу — достоту «Аламут» Бартола, — але залишається вкрай простим і гуманним.

Видатний твір, справжня перлина, яка чарує, захоплює вашу уяву — і ніколи вже не відпускає. **Маріанн Пейот, «L'Express»**

Вигадливість, сміливість і непримиренність мови перетворюють цю книжку, в якій ідеться про нагальну потребу жити й писати, на справжнє зізнання в любові до літератури. **Летиція Фавро, «Lire»**

Цей роман постає як безмежний лабіринт — однак лабіринт дуже людський (генеалогічний, політичний, естетичний), у якому автор, хоч і не подає нам руки й не веде нас сам, усе ж ніколи нас не залишає на самоті. **Каміль Лоранс, «LeMonde»**

PRIX GONCOURT
2021

МОГАМЕД
МБУГАР
САРР

Найпотамємніший
спогад
людський
роман

Переклад Івана Рябчія

Анотація

Поєднайте Борхеса і Шмітта, Альєнде і Мо Яня — отримаєте Могамеда Мбугара Сарра. Він так само непередбачуваний і стилістично строкатий, як і його головний герой — Т. Ш. Еліман.

«Найпотаємніший спогад людський» за формою є романом-розслідуванням, та насправді це майстерний постмодерністський твір, який іронічно (а іноді й цинічно) грається сам у себе, грається в літературу. Роман зачіпає безліч тем — від кривди колоніалізму й провини Європи перед Африкою до сексуальної та інтелектуальної ідентичності на тлі війни й цивілізаційної кризи. Це водночас екзо- і езотеричний твір, який прагне ідеалу — достоту «Аламут» Бартола, — але залишається вкрай простим і гуманним.

Усі права застережено. Жодну частину цього видання не можна перевидавати, перекладати, зберігати в пошукових системах або передавати в будь-якій формі та будь-яким засобом (електронним, механічним, фотокопіюванням або іншим) без попередньої письмової згоди на це **ТОВ «Видавництво Анетти Антоненко».**

ISBN 978-617-553-005-4

© 2021, Éditions Philippe Rey

This edition is published by arrangement with Éditions Philippe Rey in conjunction with its duly appointed agent Books And More Agency #BAM, Paris, France. All rights reserved

© Іван Рябчій, український переклад, 2022

© «Видавництво Анетти Антоненко», 2023

НАЙПОТАЄМНІШИЙ СПОГАД ЛЮДСЬКИЙ

Пам'яті Ямбо Уологема[1]

Певний час Критика супроводжує Твір, потім вона розсіюється і його супроводжують Читачі. Ця подорож може бути довгою або короткою. Потроху Читачі вмирають один за одним, і Твір продовжує свій шлях сам, навіть якщо інші Критики та інші Читачі помалу пристосовуються до його курсу. Згодом Критика помирає вдруге, Читачі вмирають удруге, і Твір продовжує мандрівку до самоти всіяним кістками шляхом. Наближатись до Твору, плисти в його фарватері є точною ознакою певної смерті, і все ж до нього наближаються інші Критики та Читачі, невтомні й невблаганні, і час та швидкість їх поглинають. Зрештою, Твір заглиблюється в безповоротну мандрівку до Вічності. І одного дня Твір помирає — як і решта речей, так само, як щезнуть Сонце, Земля, Сонячна система, галактика та найпотаємніший спогад людський.

Роберто Боланьйо, «Дикі детективи»

Книга перша

Частина перша. Плетиво матері-павучихи

27 серпня 2018 року

Про будь-якого письменника і його творчість можна точно знати принаймні одне: обидва прямують у найбільш бездоганному із можливих лабіринтів, по довгому кружному шляху, де вихід збігається зі входом — це і є самота.

Я залишаю Амстердам. Хоч що я дізнався, мені невідомо: чи я дізнався більше про Елімана, чи, навпаки, загадка навколо нього стала щільнішою? Я міг би послатися тут на парадокс, притаманний будь-якому пошуку знань: чим глибше вивчаєш якусь часточку світу, тим більш явним стає безмежжя непізнаного та нашого власного недоумства; однак такий силогізм все ж недостатньо пояснює моє ставлення до цієї людини. Його випадок вимагає значно радикальнішого формулювання, а точніше — якомога більш песимістичного стосовно самої можливості пізнання людської душі. Його душа подібна до чорної діри: усе, що наближається до неї, вона намагнічує й поглинає. Певний час вивчаєш його життя, а тоді, нарешті угамувавши цікавість, засмучений і постарілий, бурмочеш собі під ніс: у душі людській — як серед ночі, та й нема там чого шукати.

Еліман пірнув у Ніч. Легкість, з якою він попрощався з сонцем, чарує мене. Успіння його тіні чарує мене. Загадка його мети переймає мене. Я не розумію, чому він замовк, коли мав ще стільки сказати. І мене мучить те, що зробити, як він, я не можу. Коли трапляється мовчун — але справжній мовчун! —

завжди виникає гостра цікавість до значення його слів і не залишає думка: чи не є вони, часом, нестерпним белькотом, мовним сміттям?

Що ж, я стуляю пельку і тут перепиняю тебе, мій Щоденнику. Балачки Матері-Павучихи виснажили мене. Амстердам спустошив мене. На мене чекає шлях самоти.

I

Африканським письменникам мого покоління (яке скоро втратить означення «молоде») Т.Ш. Еліман дав змогу виснажити себе в кривавих та шляхетних літературних баталіях. Було в його книжці щось і від величного собору, і від просторої арени; ми заходили до неї, мов до могильника божества, і зрештою приходили до тям на колінах у власній крові, пролитій під час жертвопринесення його шедевр. Будь-якої сторінки книжки було достатньо, щоб переконатися: атож, оце справжній письменник, неперекладний «гапакс легоменон»[2], одна з тих зірок, які лише раз яскраво спалахують на небесному склепінні літератури.

Пригадую одну з численних вечерь, за якою ми обговорювали твір Т.Ш. Елімана. Просто посеред дебатів Беатріс — так, так, та сама чуттєва й невгамовна Беатріс Нанга, у прекрасних персах якої я сподівався задихнутися й померти, — показала кігті й заявила, що з шаблями наголо варто сперечатися тільки про твори справжніх письменників, що тільки такі тексти зігривають кров незгірш за дорогий алкоголь і якщо, прагнучи догодити безформному й безхребетному консенсусу, ми уникаємо закладеного в них пристрасного зіткнення, ми безчестимо літературу. Справжній письменник, додала вона, викликає шалену полеміку серед справжніх

читачів — а справжні читачі завжди наче на війні. І якщо ви не готові кидатись на арену, щоби забрати собі його бажаний труп — як у грі бузкаші[3], — то лишіть мене в спокої та вертайте конати в калюжі теплої сечі, яка вам здається елітним пивом: ви хто завгодно, але не читач, і ще менше — письменник.

Я підтримав полум'яний спіч Беатріс Нанга. Т.Ш. Еліман належав не до класиків, а до кумирів. Літературний міф — це як стіл для гри в карти. Еліман сів за нього й виклав три найбільші козири: по-перше, обрав собі ймення із загадковими ініціалами; по-друге, написав тільки одну книжку; по-третє, безслідно зник. Справді, щоби заволодіти його трупом, слід було втрутитися в гру.

І хоча можна було сумніватись у тому, що колись існувала людина на ім'я Т.Ш. Еліман, або припускати, що це був лише псевдонім автора, який вирішив пошкилювати зі своїх колег чи вирватися з тісного літературного кола, натомість ніхто не наважувався заперечувати колосальну силу створеної ним книжки: дочитавши її до кінця, ви відчували, як вас наповнювало саме життя — потужним і чистим потоком.

Нас досі хвилює питання: чи Гомер існував насправді? Однак це мало впливає на зачарування читачів; адже лише завдяки Гомерові (хай ким він був) ми завдячуємо текстом «Іліади» і «Одіссеї». Так само, байдуже до особистості Т.Ш. Елімана, його містифікації та легенди, саме йому ми мусимо дякувати за твір, який назавжди змінив наш погляд на літературу. А може, і на життя взагалі. «Лабіринт жорстокості» — так зветься ця книжка, і ми, мов спрагли ламантини, припадали до її незамутненого джерела.

«На початку було пророцтво і був Цар; і пророцтво сповістило Цареві, що земля дасть йому повну владу, але натомість зажадає праху мудрих старців, і Цар прийняв вимогу; він одразу заходився палити своїх найстарших підданих та

розвіювати їхній прах довкола свого палацу, де невдовзі постав густий і похмурий ліс, який назвали Лабіринтом жорстокості».

II

Як ми зустрілись — ця книжка і я? Випадково, як часто ведеться. Та я ніколи не забуду слів Матері-Павучихи: випадок — це непомітний звив долі. Уперше «Лабіринт жорстокості» я прочитав не так давно, лише трохи більше місяця тому. Однак не скажу, що ім'я Елімана було мені незнайоме: ще в ліцеї я чув про нього. Він фігурував серед авторів «Короткого викладу негритянської літератури» — однієї з тих невмирущих антологій, що їх іще з колоніальних часів використовують замість підручників у всій франкомовній Африці.

Сталося це 2008 року, у випускному класі військового інтернату на півночі Сенегалу. Тоді література тільки починала приваблювати мене, і я плекав підліткову мрію стати поетом; безглузді амбіції, коли придивишся до найвідоміших з-поміж поетів і усвідомиш, що живеш у країні, укритій набридлою тінню примари гіганта Сенгора[4]; у країні, де віршування й досі було одним із найпевніших знарядь спокусників-бабіїв.

У результаті я губився серед сторінок поетичних антологій, словників синонімів, рідко вживаних слів та рим. Я винен у складанні жахливих віршів, і вимордувані одинадцятискладові рядки рясніли «стиглими плачами», «розчахнутими небесами» та «кришталевиими зорями». Я пародіював, плагіатив і підробляв. Несамовито гортав сторінки «Короткого викладу». І саме там я вперше, поряд з іменами славних класиків «чорної» літератури, поміж Чішелле Чівелою та Чікаєю У Тамсі[5] помітив невідоме мені тоді ймення — Т.Ш. Еліман. І присвячена йому в

антології анотація була такою незвичною, що не можна було не зупинитись. Дослівно там значилося таке (підручник я зберігаю і досі):

Т.Ш. Еліман народився в Сенегалі. Вигравши стипендію, він поїхав здобувати освіту в Париж, і в 1938 році видав там книжку трагічної й незвичайної долі — «Лабіринт жорстокості».

Неймовірна книжка! Шедевр юного африканця! Такого у Франції ще не бачили! Цей твір спричинив літературний скандал, що їх так люблять у цій країні. «Лабіринт жорстокості» отримав як схвалення, так і осуд. Та коли авторові і книжці вже пророкували престижну премію, їхній злет перервала гідка справа. Твір затаврували ганьбою, а щодо юного автора, то він назавжди зійшов з літературної сцени.

Почалася війна. З кінця 1938 року ніхто нічого не чув про Т.Ш. Елімана. Його доля лишилася загадкою й обросла численними цікавими гіпотезами (не зайвим буде ознайомитися на цю тему, наприклад, з короткою оповіддю журналістки Б. Боллем «Ким насправді був Негритянський Рембо? Одиссея одного привида», Editions de la Sonde, 1948). Видавець, зіткнувшись із загальним осудом, прибрав книжку з продажу й знищив наклад. «Лабіринт жорстокості» ніколи не перевидавали. Нині знайти цей твір неможливо.

Повторимо: у юного автора був неабиякий хист. Можливо, він був генієм. Дуже шкода, що цей геній він витратив на змалювання похмурих картин: надто песимістична книжка описувала колоніальну Африку як безрадісний, безжальний і варварський край. Тим часом континент, який стільки страждав і страждає досі, міг сподіватися, що письменники подаватимуть більш позитивний портрет батьківщини.

Прочитавши ці рядки, я, не гаючи часу, кинувся по сліду Елімана — чи, радше, по сліду його привида. Багато тижнів я витратив на пошуки хоч якихось фактів із його життя, однак

інтернет не дав мені нічого, крім того, що я вже знав із підручника. Не існувало жодного фото Елімана. Нечисленні згадки на сайтах були такі розпливчасті, що я швидко збагнув: знали вони не більше за мене. Майже всі писали про «гідного осуду африканського автора міжвоєнного часу», не уточнюючи, за що ж саме варто його засудити. Не вдалося мені дістати більше інформації й про сам твір. Не було жодного свідчення про його глибоке прочитання, жодної присвяченої йому статті або дисертації.

Я запитав про Елімана в приятеля свого батька, який викладав в університеті африканську літературу. Він пояснив, що нетривалий злет Елімана у французькій літературі (єге ж, саме у французькій, він наполіг на цьому терміні) не дозволив відкрити його творчість у рідному Сенегалі. «Це твір божественного євнуха, — міркував він. — Про “Лабіринт жорстокості” часто згадують побожно, мов про святе письмо. Та правда в тому, що це писання не дало початку релігії. У цю книжку вже ніхто не вірить. А може, і не вірив ніхто...»

Той факт, що жив я в загубленому серед чагарів військовому інтернаті, обмежував мої пошуки. Тож я припинив їх, змирившись із простою й невблаганною істиною: Еліман був зітертий не лише з літературних анналів, а й, здавалося, з пам'яті людей, у тому числі співвітчизників (а втім, добре відомо, що першими нас забувають якраз дорогі співвітчизники). «Лабіринт жорстокості» належав до іншої історії літератури (можливо, єдиної справжньої історії літератури): де повно книжок, загублених у коридорах часу, — навіть не проклятих, просто забутих — і де їхніми трупами, кістяками, примарами завалені долівки безлюдних в'язниць і мовчазні нескінченні стежки в нікуди.

Я вирішив відволіктися від цієї сумної історії та повернувся до писаних кульгавими римами віршів про кохання.

Зрештою, єдиним значним відкриттям того часу було знайдене на одному з численних плутаних форумів довжелезне перше речення «Лабіринту жорстокості», достоту єдиний член екіпажу, врятований після катастрофи, що сталася сімдесят років тому: «На початку було пророцтво і був Цар; і пророцтво сповістило Цареві, що земля дасть йому повну владу, але натомість зажадає праху мудрих старців...», і таке інше.

III

А тепер розповім, як «Лабіринт жорстокості» повернувся до мого життя.

Після першої зустрічі в ліцеї час минав без жодної згадки про Елімана. Звісно, іноді я думав про нього, та він віддалявся все більше, та й спогад був надто журливим — так пригадують про справи незавершені або такі, які завершити неможливо, скажімо, про втраченого старого друга, зниклий у пожежі рукопис, кохання, якого зрікся від страху нарешті здобути щастя. Я склав іспит на бакалавра, залишив Сенегал і продовжив навчання в Парижі.

Там я на мить знову повернувся до загадки Елімана, але даремно: навіть у букіністів, яких так всі розхвалювали, книжку було не знайти. Щодо праці Б. Боллем «Ким насправді був Негритянський Рембо?», то її не перевидавали з середини 1970-х років. Навчання та перипетії іммігрантського життя надовго віддалили мене від «Лабіринту жорстокості», книжки-привида, автор якої скидався на миттєве кресання сірником у суцільній літературній п'їтмі. Тож я потроху забув про Елімана та його твір.

Курс навчання у Франції завершився дисертацією, яку я пережив досить швидко — немов вигнання з письменницького

раювання. Я перетворився на до всього байдужого аспіранта, який невдовзі звернув із достойного академічного шляху на стежку, що здавалася тимчасовим легковажним захопленням, однак закликала до глибоко похованих амбіцій і претензій: я хотів стати письменником. Мене застерігали: тебе може спіткати невдача, ти згориш, осатанієш, зневіришся, перетворишся на маргінала! Авжеж, — відказував я, — може бути. Та невтомні «вони» наполягали: так і руки можна на себе накласти! Авжеж, — твердив я, — може бути. Однак життя, — додавав я, — є ні чим іншим, як лінією, що з'єднує літери в слово. І я сподіваюся втримати рівновагу на цій линві. Не витримає моєї ваги — що ж, тим гірше для мене, принаймні дізнаюся, як живуть (точніше, животіють) там, унизу. І я пропонував «їм» сходити куди подалі. Я їм казав: у літературі взагалі неможливо досягнути успіху, тож я стрибаю в потяг до слави, а ви свою думку тримайте при собі.

Я написав свій перший роман «Анатомія порожнечі» й видав його в знайомого видавця. Книжка стала провалом (за перші два місяці продалось лише сімдесят дев'ять примірників, та й то всі я оплатив із власної кишені). Хоча аж тисяча сто вісімдесят два користувача залишили вподобайки під моєю публікацією на Фейсбуці, де я анонсував вихід роману. Дев'ятсот дев'ятнадцять прокоментували: «Вітаю!», «Пишаюся!», «Proud of you!», «Congrats bro!»[6], «Браво!», «Ти мене надихнув!» (на що я сумно зітхнув), «Дякую, братику, ти наша гордість!», «Уже хочу почитати, Іншалла!», «Коли виходить?» (хоча в пості я зазначив точну дату), «Де придбати книжку?» (також були відомості в пості), «Яка ціна?» (те саме), «Цікава назва!», «Ти — приклад для нашої молоді!», «Про що книжка?» (це запитання — мов пекло для автора), «Можна вже замовити?», «А є пдф?» і так далі. Повторюю: сімдесят дев'ять примірників.

Чотири-п'ять місяців після виходу книжки я чекав, поки її нарешті видобули із Чистилища неслави. Один впливовий журналіст, фахівець із так званих «франкомовних» літератур, написав на неї рецензію (на тисячу двісті знаків з пробілами) для газети «Le Monde Afrique». Він стримано охарактеризував мою манеру письма, але в останньому реченні затаврував мене загрозливим формулюванням — я б навіть сказав небезпечним, а то й диявольським: «надія франкомовної африканської літератури». Авжеж, мені вдалося уникнути смертельно небезпечного «нова зірка», та від цього його похвала не ставала менш вбивчою. Натомість вона сприяла певній увазі до мене в літературних колах африканської діаспори в Парижі — багатьма проклятими мовами (у тому числі й моєю) її любовно звали «Гетто». З тієї миті навіть ті, хто мене не читав і, безперечно, не прочитає ніколи, завдяки абзацу в «Le Monde Afrique» знали, що з'явився ерний юний письменник, який аж лищав від сподівань. Мене стали запрошувати на фестивалі, зустрічі, салони і ярмарки, на безглузді круглі столи «нових голосів», «нової зміни», «нових пер» і багато чого ще буцімто свіжого й нового, хоча насправді все це «нове» здавалося давно виснаженим і втомленим від, власне, літератури. Відгомін слави досягнув Сенегалу, і мною зацікавилися й там — авжеж, адже мною цікавились у самому Парижі, а це було свого роду індульгенцією! З тієї миті всі, кому не лінь, почали висловлюватися з приводу «Анатомії порожнечі» (однак «висловлюватися» не означає «ознайомитися»).

Незважаючи на все це, я був незадоволений своїм романом і навіть почувався нещасним. Невдовзі мені стало соромно за «Анатомію порожнечі» (написану з причин, які я викладу трохи згодом), і я, ніби прагнучи очищення та виправлення цієї хиби, став мріяти про інший роман — великий, амбітний і вирішальний. Залишалося тільки його написати.

IV

Тож саме цим я вже місяць і займався — писав свій *magnit opus* — коли, однієї липневої ночі, не в змозі знайти першу фразу, я в розпачі кинувся в лабіринт паризьких вулиць. Я никав, відчайдушно чекаючи дива. І воно явилось мені за вікном одного із барів: я впізнав Марему Сігу Д., сенегальську письменницю близько шістдесяти років; кожную її книжку супроводжував скандал, тож багато хто сприймав її як злючу відьму, упиря чи навіть, ще гірше, сукуба. А мені вона видалася справжнім янголом — темним янголом сенегальської літератури: ця остання без неї давно б перетворилася на смертельно нудну клоаку, де розм'якими кавалками борсаються книжки, що не в змозі дати щось більше за описи вічного сонця, яке «жалить променями крізь листя», узагальнених романтизованих облич із «рум'яними щічками», «орлиними» (або «розширеними знизу») носами, «величними» або «могутніми» лобами. Сіга Д. рятувала всю сучасну продукцію сенегальських письменників від чумних поховань кліше та безкровних фраз, позбавлених життя, мов старі гнилі зуби. Вона залишила Сенегал, щоби творити тексти, єдиною провинною яких було одне — радикальна чесність. Це коштувало їй своєрідної слави — а також кількох судових позовів, з якими вона давала раду сама, без адвоката. Сіга Д. не раз програвала суди; однак усе, що я можу сказати (стверджувала вона), тут, у моєму житті, тож я буду й надалі писати й легенько щипати вас.

Отже, я впізнав Сігу Д. Я увійшов у бар і сів неподалік від неї. Крім нас, у залі були три-чотири самотніх клієнти. Решта в пошуках свіжого повітря подалися на терасу. Сіга Д. сиділа за столиком сама й не рухалась. Вона скидалася на левицю, що

чигала на жертву, причаївшись у високій траві та прочісуючи степ своїми величезними жовтими очима. Неприхована крига всієї її постави явно суперечила запалу її текстів, що годі забути: монументальних, вулканічних сторінок, оздоблених діамантами та кристалами кварцу, — і на мить я засумнівався, що ці сторінки написала ця незворушна пані.

Саме тієї миті Сіґа Д. рукою поправила рукав своєї сукні-бубу[7]. І кілька секунд у виріз я мав змогу бачити її груди. Її обриси майоріли ніби в кінці тунелю чи коридору, яким треба довго йти до свого бажання. Про свої перса Сіґа Д. написала кілька незабутніх абзаців, справжніх гімнів, гідних найпалкіших еротичних антологій. Тож переді мною були груди, що вже увійшли в історію літератури. Чимало читачів уявляли їх, і багато хто мріяв про ці пишні округлості. Моя уява теж не залишилася байдужою. Тим часом рука опустилась і замкнула загадку персів.

Набравшись сміливості, я одним махом осушив свій келих і підійшов до Сіґи Д. Я відрекомендувався: Дьєґан Латір Фей, — зізнався, що обожаю її твори, що зворушений зустрічю, що причарований її особистістю, що з нетерпінням чекаю на її нову книжку, словом, я осипав її банальними компліментами, які вона щоразу чула під час зустрічей зі своїми відданими читачами; а коли побачивши, як на її обличчі з'явився вираз переляканого політесу людини, що прагне спекатися причепи, однак не може в цьому зізнатися, я вирішив піти з козирів і сказав, що випадково щойно бачив її груди й хотів би побачити знову.

Вона здивовано примружилась, і я пірнув у щілину, де блищало її хитре око: *«Мадам Сіґо, ваші груди викликають стільки фантазій...»* — *«Тобі справді сподобалося те, що ти бачив?»* — мовила вона незворушно. — *«Дуже! І я хочу ще!»* — *«Ще?»* — *«Так, іще».* — *«Але чому?»* — *«Бо в мене встав».* — *«Ти*

серйозно, Дьєгане Латіре Фею? Не багато ж тобі треба, юначе!» — «О, мадам Сіґа, якби ви знали, як давно я мрію про ваші груди!» — «Та годі вже викати й називати мене мадам Сіґа, це смішно, і годі збуджуватися, прибери це від мене, тєпп на Іа јurr, я ж тобі матір'ю годна бути, Дьєгане!» — «Копе патрал та, тож дай посмоктати твої материнські груди», — відказав я, достоту як у часи своєї юності, коли дівчата відхиляли мої пропозиції (або просто не розуміли мої балади), вважаючи, що через різницю у віці чотири-п'ять років могли б бути мені за матерів.

Якусь мить Сіґа Д. мовчки мене роздивлялась і раптом усміхнулася.

— Бачу, панові не чужий театр. І для вправних реплік у пана ротик годящий. Ти справді хочеш посмоктати груди? Що ж, гаразд. Ходімо. Мій готель — за кілька хвилин звідси. Іншалла, пан смоктатиме груди!

Вона вже хотіла підвестись, аж раптом поцікавилася: «А ти часом не хочеш, що я патрал тебе тут і зараз?»

І вона конкретизувала свою пропозицію, спритно спустивши простору бубу з одного плеча — із корсажу важко випала ліва грудь. «Бачиш? — мовила Сіґа Д. — Ось вона». Серед бурої плоті блиснула велика медаль, мов світлий острівець у бурхливому океані. Сіґа Д., схиливши голову праворуч, дивилася на мене спокійно й наче байдуже. Хоч я й знав, що вона була майстринею таких вульгарних ефектів, у цій бурхливій хоті все ж було стільки стриманої могутності, що мені вона навіть здалася вишуканою. «Ну? То ти хочеш чи не хочеш?» І вона взяла свою ліву грудь у руку. Стала м'яти її неспішно. Повагавшись кілька секунд, я сказав, що смоктати зручніше в затишному готелі. «Шкода», — з бентежною ніжністю відповіла вона, поправила сукню, сховавши груди, і підвелася. Повітря наповнювали пахощі мира й цинамону. Я заплатив за неї. І я пішов за нею.

V

Ми прийшли до готелю, де вона мешкала впродовж кількох днів у Парижі, куди приїхала на присвячену її творчості конференцію. «Це моя остання ніч тут, — попередила вона, викликаючи ліфт. — Завтра я повертаюся додому, в Амстердам. Тож, Дьегане Латіре Фею, сьогодні або ніколи».

З хижою посмішкою на вустах вона увійшла в ліфт. Неквапний підйом на чотирнадцятий поверх був для мене болісним падінням в усвідомлення власної неспроможності. Тіло Сіги Д. спізнало все — що міг я додати? Куди я міг завести її? Що нового міг вигадати? Яку гру запропонувати? Філософи, які нахваляють вигадливість еротизму, не мали справи з Сігою Д., одна присутність якої перекреслювала все моє сексуальне минуле. Що мені було робити? Ось уже п'ятий поверх... Вона нічого не відчує, навіть не зрозуміє, що ти увійшов, твоє тіло просто розчиниться в ній, розтечеться і всотається простирадлами й матрацом. Восьмий поверх... І ти просто потонеш у ній: ти зникатимеш, розкладатимешся, розпадатимешся на атоми, перетворишся на клінамен[8], описаний античними матеріалістами, такими як Левкіпп, Демокрит із Абдер (рівня філософії якого досягнув хіба Емпедокл), а також Лукрецій, який у своїй праці «Про природу речей» так шляхетно розтлумачив богорівного жуїра Епікура. Одинадцятий поверх... Нудьга, смертельна нудьга — ось і все, що ти можеш їй запропонувати.

Повітря було гаряче, з мене лив холодний піт, і Сіга Д. могла збити мене з ніг одним щиглем, одним подихом — мов сухий колосок. Аби набратися мужності, я намагався думати про істинно раблезіанську учту з соском, про монументальні

літературні перса. Та замість допомогти мені, цей образ ще більше мене знесилив: руки здалися мені смішними, маленькими й беззахисними перед письменницькими грудьми — незграбні ручки, нездатні на справжнє кохання, замерзлі горобчики. Щодо язика, то я й не гадав скористатися ним: він ціпенів від однієї думки про поетичні соски.

Чотирнадцятий поверх. Дверцята ліфту відчинилися, Сіґа Д. вийшла, навіть не подивившись у мій бік, звернула ліворуч, і вже за кілька секунд я не чув її кроків — певно, їх поглинав товстий килим у коридорі; потім почулося клацання замка, що піддався торканню магнітною картою, і знову запала тиша. Я так і стояв у кабіні ліфта, де нарешті випустив газу, які в ім'я власної гідності тримав у собі ще з першого поверху. Я не міг дозволити собі втекти. Утім, це не вважалося б утечею, бо нам обом було добре відомо: я програв, навіть не почавши цей бій. Якби я втік, це був би сумний, але передбачуваний кінець невдалого бою, вінець завчасно вирахованого програшу. Хтось унизу викликав ліфт. Дверцята почали зачинятися. Я стримав їх із усіх сил і вийшов, зважившись не так із мужності, як із невиразного бажання спізнати запаморочливий провал.

Отже, я рушив коридором. Двері до одного з номерів були відчинені. З них — ніби припрошуючи або застерігаючи мене — віяло вже знайомими миром і цинамоном. Я не торкнувся дверей, мовби йшлося про браму до самого Пекла. Збентежено заляк на порозі. Зрештою, світло в коридорі згасло. Я зробив крок уперед — і знову стало світло; тоді я переступив поріг. І потрапив до розкішної і безликої кімнати в пастельних тонах. Через величезні віконниці, що виходили на балкон, на мить переді мною постав повний вогнів Париж. Я почув шум води: Сіґа Д. приймала душ. Я зітхнув із полегшею: перед миттю істини я отримав трохи перепочинку.

Утім, мене вразили не розміри ліжка — казково великі, — а квітчеве полотно над ним. Жоден художник (подумав я) не повинен жити після того, як так прикрасив — а точніше, спотворив — світ. Відвівши погляд від полотна, я впав на широчезне ліжко та позбувся думок, дозволивши їм погуляти десь високо й далеко. Перед моїми очима розігрувалися численні можливі сценарії подальшого розвитку подій. Усі вони закінчувались однаково: я перекидав ногу через балюстраду балкону і стрибав у прірву під безжальний регіт Сіги Д., яка так нічого й не відчула. За чверть години вона вийшла з душі. Груді були перехоплені білим рушником, який спускався до її стегон; ще один рушник прикрашав її голову, немов тюрбан.

— О, то ти ще тут?

Тон її голосу не дозволяв здогадатись, що це було: холодна констатація факту, несподіванка від відкриття, іронічна ремарка чи просте запитання. Кожна з опцій могла приховувати страхітливий підтекст. Тож я не відповів. Вона усміхнулась. Я дивився, як вона ходила з кімнати до ванної і назад. У Сіги Д. було тіло зрілої жінки, яка ніколи не відступала ні перед насолодою, ні перед стражданням. Врода впереміш із болем; грішне, досвідчене, безсоромне тіло; врода без видимих ознак сказу, але яку не лякав сказ світу. Щоб зрозуміти її, варто було лише раз уважно її роздивитися. Я дивився на Сігу Д. і розумів правду: переді мною була не людина, а Мати-Павучиха, чие велетенське творіння спліталось з мільярдів ниток — але не лише з шовку, а й зі сталі і, може бути, крові; я ж був лише мухою, що борсалась у павутинні, великою зеленою мухою, що потрапила в густо сплетену Сігою Д. з інших життів пастку.

Минуло багато хвилин, під час яких жінки зазвичай після душі роблять сотні справ, на перший погляд украй важливих, хоч і не зрозуміло — чому. Нарешті Сіга Д. — досі прикрита лише рушником — сіла на крісло переді мною. Рушник трохи піднявся

вгору, я бачив її литки, стегна та, нарешті, густе плетиво лобка. Я не збирався відводити погляд і довго роздивлявся її руно. Я шукав її Око. Тоді вона схрестила ноги, і я одразу пригадав туманний образ Шерон Стоун.

— Можу закластися: ти — письменник. Або вчишся на нього. Не дивуйся: таких, як ти, я бачу здалеку. Будь-яку річ вони розглядають так, ніби вона приховує страшну таємницю. Побачили розкішницю — і вирячують очі, буцім у ній криється загадка існування світу. Але розкішниця — це лише розкішниця, не більше. Не варто стікати слиною від поетики й містики, занурюючи погляд у неї. Не можна переживати мить — і водночас описувати її.

— Звісно що можна! Можна... Так і живуть письменники. Кожен мент життя перетворюється на миттєвість писання. Письменник усе бачить по-своєму і...

— Ти помиляєшся. Усі ви помиляєтесь. Вам здається, ніби література виправляє життя. Або доповнює його. Або заступає його. Це не так. Письменники — повір, я багато з ким знайома, — завжди були дуже посередніми коханцями. Знаєш чому? Бо кохаючись, вони вже думають про те, яку напишуть сцену. Кожна з їхніх ласок пошкоджена тим, що з ними робить і що зробить їхня уява, кожен удар їхніх стегон послаблений майбутньою фразою. Коли я говорю їм слова кохання, то майже чую майбутнє «прошепотіла вона». Їхнє справжнє життя — у розділах ще не написаної книжки. Кожній репліці передує тире. *Als het erop aan komt* — це нідерландською «врешті-решт», — такі письменники, як ти, потрапляють у тенета вигадки, фікції. Ви — вічні оповідачі. А важить тільки життя. Твір приходить пізніше. Вони не взаємозамінні. Не перетинаються ніколи.

Цікава і варта полеміки теорія, яку, втім, я слухав упівуха. Рушник на Сізі Д. майже розкрився. Вона зняла одну ногу з іншої. Розкритий рушник являв моїм очам майже все її тіло:

живіт, талію, татування... Краєчки рушника прикривали тільки груди. Щодо Ока, то тепер я бачив його чітко й не збирався моргати першим.

— Бачиш: ти й зараз думаєш про фрази. Це поганий знак. Якщо ти справді хочеш написати добрий роман, забудь про нього негайно. Хіба ти не хочеш мене трахнути? Ясна річ, хочеш. То я тут. Думай лише про це. Думай лише про мене.

Вона піднялася з крісла, підійшла до мене, нахилила своє обличчя до мого. Рушник остаточно розгорнувся, випали перса — і вона притулила їх до моїх грудей.

— Бо інакше геть звідси, ходи пиши черговий нікчемний романчик!

Ця провокація здалася мені дитячою, і я повалив Сігу Д. на ліжку. Вираз її обличчя — суміш тріумфу, палкого бажання та виклику — наповнили мене лютою жагою. Я кинувся цілувати її соски. Я дуже старався, і вона стогнала (хоча, чесно кажучи, то була радше прелюдія до стогнань). Принаймні в це хотілося мені вірити. Ці стогони — реальні чи вигадані — причарували мене. Я, слабка мушка, наближався до центру павутиння, смертельно небезпечного темного центру нори Матері-Павучихи. Я спробував спуститися нижче, до Ока. Та вона стримала мене, перевернула на бік, мов дитину, принизливо легко, розреготавшись; потім підвелась і почала одягатися.

Мене охопила несамовита лють, я бажав продовження. Та усвідомивши свій жалюгідний вигляд, стримав себе. Я замовк і принишкнув. І тоді Сіга Д. завела неспішну пісню мовою серер[9]. Я простягнувся на ліжку, поринув у пісню, і поступово кімната, що до того здавалася мені холодною й незатишною, ожила, наповнилася сумними спогадами. У пісні йшлося про старого рибалку, який оснащував човен, щоби вийти на лови риби-богині.

Я заплющив очі. Сіґа Д. зрештою одягнулась і доспівала останній куплет. Човен все далі запливав у спокійні води океану, і рибалка суворими блискучими очима вдивлявся в обрій, готовий щомиті вступити у двобій з казковою богинею. Він так і не повернувся на берег, де його видивлялися дружина й діти. А в самому кінці *Sukk lé joot Kata maag, Roog soom a yooniin* — «Його човен перетнув край океану, Єдиним його компаньйоном був Бог». Варто було Сізі Д. замовкнути, як кімната занурилась у страшенну тугу.

Так тривало кілька секунд, і я майже фізично відчував вагу й аромат зажури, коли Сіґа Д. запросила мене на балкон, де нам було б зручніше. З Амстердама вона привезла дивовижну траву, з якої — з байдужою вправністю звички — змайструвала велетенський безсоромний косяк, я таких ще не бачив, і ми курили його, перемовляючись на серйозні і несерйозні теми, про численні машкари життя, про журбу, що ховається за красою... Атож, косяк був нескінченний, а трава — смачною. Я запитав, чи відоме їй продовження історії про рибалку та рибу-богиню.

— Ні, Дьегане. Не думаю, що існує продовження пісні. Та Діб, одна з моїх тіток, співала її мені в дитинстві. І тлумачила вона її завжди однаково.

Сіґа Д. зробила коротку паузу й пояснила, що в продовженні немає потреби, адже, *als het erop aan komt*, кожен знав, чим вона закінчиться, вона могла закінчитися тільки в один спосіб. Тієї миті косячок з тріском згас між моїх пальців. Мало коли у своєму житті я почувався настільки розслабленим. Я підняв очі до неба — неба без зір, яке щось явно приховувало — ні, не скупчення хмар, щось інше, велике й глибоке, схоже на тінь гігантської істоти, яка ширяла над світом.

— Це Бог, — заявив я. Перш ніж продовжити, я мить помовчав і повів далі тихо й упевнено (гадаю, відтоді я ніколи

не відчував невисловне й невимовне прочування доторку до Істини). — Це Бог. Цього вечора Він дуже близько, можливо, Він давно не був настільки близький до нас. Але Він знає. Знає, що, спустившись, зникне назавжди. Він ще не має достатньої зброї, щоби постати перед Своїм найгіршим жахіттям — нами, Людьми.

— Отже, ти з тих, кого вживання трави перетворює на метафізиків та богословів, — пробурмотіла Сіґа Д.

Знову запала тиша, а потім вона сказала: «Чекай». Сіґа Д. повернулася в кімнату, відкрила свою сумку й повернулася з якоюсь книжкою. Вона сіла, розгорнула книжку на випадковій сторінці й мовила:

— Ми не можемо завершити цей вечір, не почитавши трохи, не присвятивши кілька рядків божеству поетів.

А коли вони почала читати, уже на третій сторінці я тремтів від захвату.

— Авжеж, знаю, — мовила Сіґа Д., закриваючи книжку. — Це ліпше за косяк.

— Що це таке?!

— «Лабіринт жорстокості».

— Не може бути.

— Що?

— Кажу, що цього не може бути. «Лабіринт жорстокості» — міф. А Т.Ш. Еліман — безсиле божество.

— Ти чув про Елімана?

— Ясна річ, чув. Колись у мене був «Короткий виклад негритянської літератури». Цю книжку я шукав дуже давно... І я...

— Тобі відома її доля?

— У «Викладі» було сказано...

— Забудь уже той «Виклад»! Сам ти шукав, досліджував? Авжеж, ти намагався. Але не знайшов. Звичайно. Нікому ще не

вдавалося знайти. Я мало не знайшла. Була дуже близька. Але це складний шлях. І дуже довгий. Часом смертельно небезпечний. Ти шукаєш Т.Ш. Елімана, і раптом під твоїми ногами відкривається мовчазна безодня, схожа на небо навспак. Бездонна пащека. Я її бачила. Їй упала. Було падіння... падіння...

— Я не розумію, про що ти кажеш.

— ...і я його пережила. Життя раптом крутнуло в неочікуваному напрямку, слід загубився серед барханів часу, і в мене вже не стало сміливості повернутись до пошуків.

— Пошуків кого? Або чого? Спершу поясни, звідки в тебе ця книга. Де доказ, що це справді «Лабіринт жорстокості».

— ...я ніколи не розповідала про те, що пережила і що могла пережити. Думаю, це сліпа пляма моєї долі, її глухий кут...

— Ти накурилася.

— ...та водночас це найширша точка мого життя, його найсвітліший відрізок... і якщо мені пощастить знову вийти на слід, я зайду далі, ніж могла б уявити, цим дивокраєм, який животіє в мені й де живе він...

— Слухай, це маячня.

— ...і я зйду в саме серце того, що справді маю писати: у свою книжку про Елімана. Наразі ж я не готова. Щодо обставин, за яких ця книга потрапила до мене... Цю історію, Дьєгане Фею, я розповідати не хочу. Принаймні не сьогодні. Ще рано.

Сіґа Д. замовкла й обернулась до міста, та я був переконаний: вона не бачила сяйливого мерехтіння діамантів на звабливому тілі Парижа. Її погляд зосередився на власному мерехтінні — або на пільмі в її минулому. І я вирішив не відволікати її від меланхолії спогадів. Навпаки, я дам їй змогу пірнути в них і, зазираючи в її темні очі, буду гадати, як глибоко течуть її думки. І хоча Павучиха блукала далеко серед спогадів, вона здавалася ближчою, присутнішою, реальнішою. Вона мовчки намотувала на пряслицю часу нитку безіменних

складних і прекрасних мотивів, від яких розходились шви та ятрились рани. Мені здалося, що її думки, її спогади несуть мене; вони так яскраво променились, ніби виплескувалися з її фізичної оболонки й радістю насичували все навкруги. Після кількох секунд під цією вагою (хаотичною, нестримною вагою, невидимою, але цілком відчутною — вагою зосередженої думки, з якої ми намагалися видобути смисл, а може, й істину) я зрозумів, що маю нагоду спостерігати за сценою, яка зазвичай відбувається всередині людини, потаємно, відкрита лише її свідомості й призначена для містичного досвіду — таке можливо лише на полотні символіста чи у страшному сні. *Я на власні очі бачив інтроспекцію.* Чужа душа запрошувала мою до себе в гості, зазираючи при цьому в глибини себе, готова до моїх безжальних суджень. Це була автопсія, під час якої лікар сам себе розрізав; і єдиним свідком цього видіння, цього відчуття, яке можна було кваліфікувати як прекрасне або жахливе — чи як прекрасне і жахливе — був тільки я.

— Це примара, — несподівано мовила Сіґа Д., і в її голосі я почув голоси усіх інших Сіґ Д., яких вона перестріла у своїх споминаннях. — Елімана не можна зустріти. Він вам являється. Він проходить крізь вас. Від нього крижаніють кістки й палає шкіра. Це жива ілюзія. Я відчула його подих на своїй потилиці — подих зі світу мертвих.

Тим часом я дивився на поснуле місто та, милуючись ним, думав про те, наскільки ж ця ніч скидалась на сон! Я вирішив: треба бути готовим будь-якої миті прокинутися на продавленому дивані у квартирі, яку ділив зі Станіславом. Бо це було більш імовірно, ніж стояти на балконі номера в розкішному готелі в компанії видатної письменниці, що носила в сумочці «Лабіринт жорстокості».

— Тримай, — мовила Сіґа Д.

Вона простягала мені книжку. Я ледве не відсахнувся від неї.

— Прочитай її й приїзди до мене в Амстердам. Піклуйся про неї. Не знаю, чому я дарую її саме тобі, Дьєгане Латіре Фею. Я ледве тебе знаю, і все ж віддаю тобі найцінніше, що маю. Можливо, нам судилося розділити цей дар. Наша зустріч — незвичайна, вона відбулася вкрай дивним робом, однак кінцевий пункт цієї стежки очевидний: ця книжка. Хтозна, може, це випадковість. Чи доля. Однак вони одна одній не суперечать. Випадок — це лише невідомий нам виверт долі, адже доля пише невидимим чорнилом. Хтось мені колись це сказав. І, певно, мав рацію. Наша здибанка, як на мене, — вияв життя. Іти треба за ними — за життям та його непередбачуваними звивами. Усі шляхи життя тягнуться до однієї-єдиної точки, ми туди прямуємо всі, однак щоб дістатися пункту призначення, обираємо різні маршрути, які можуть бути чарівними або жахливими, устеленими квітами або кістяками, часом це самотні нічні шосе, та яким би не був шлях, на ньому завжди були випробування для наших душ. До того ж... рідко зустрінеш когось, хто чув про цю книжку. Тож піклуйся про неї. Я чекатиму на твій візит до Амстердаму, напиши, коли наважишся приїхати, я все організую. Свої координати я залишила на клапані книжки. Ось, дивись. Бери.

Тоді я подумав: ясно, прокинувся одразу, як торкнувся книжки. Тож я простягнув руку, готовий розплющити очі й побачити своє помешкання. Однак сцена тривала: я тримав у руках «Лабіринт жорстокості». Книжка мала стримано-класичний вигляд: на білому тлі згори донизу, обведені темно-синьою каймою, значилися ім'я автора, назва і видавець («Gemini»). На останній сторінці обкладинки я прочитав дві фрази: «Т.Ш. Еліман народився в Сенегальській колонії[10]. “Лабіринт жорстокості” є його першим романом і першим самобутнім шедевром негра з Чорної Африки, який неупереджено розповідає про безум і красу свого континенту».

Отже, я тримав книжку в руках. Давно я мріяв про цю мить, і тепер чекав на чергове диво; але нічого не відбулося, і, коли я нарешті підвів голову, Сіґа Д. уважно дивилась на мене.

— Ну ж бо, читай. Геть звідси. Це робота неспішна. А я тобі заздрю. Ти вперше відкриєш для себе цю книжку. Утім, водночас мені тебе шкода...

Вона не приховала зажуру, що променилася з її очей. Я не став питати про сенс її останніх слів і, несміливо подякувавши, поклав «Лабіринт жорстокості» в задню кишеню джинсів. Сіґа Д. зауважила, що не впевнена, як би я мав чинити: дякувати їй чи проклинати її. Я ж відказав, що вона, можливо, надто драматизує. Вона поцілувала мене в щоку й сказала: «Скоро побачиш».

Отак жирна муха звільнилася з павутиння. Удома на мене чекала дзвінка тиша, яка, втім, іноді вкривалася кракелюрами від могутнього бойового храпу — це був мій співмешканець Станіслав. Він перекладав з польської й уже декілька місяців працював над новою французькою версією «Фердидурке», великого роману свого геніального земляка Вітольда Гомбровича.

Прихопивши недопиту пляшку, я зачинився у своїй кімнаті й увімкнув на телефоні свою особисту підбірку композицій «Супер-Дьямоно», мого улюбленого музичного гурту[11]. Намацавши книжку в задній кишені, я витяг її й роздивився уважно. Варто було визнати: я не вірив у її реальність; авжеж, бували ночі, коли я душею і тілом належав їй, і ночі, коли я цитував її, хоч ніколи й не читав; однак траплялися й ночі, коли її існування зводилося до міфу, переказів і примар надії. Клятий Лабіринт! І все ж об'єкт поклоніння, що, на мою думку, було підлітковим і давно загуло у роках, раптом випірнув із моїх скривавлених марень!

Бриніли ритми «Супер-Дьямоно», і обсидіанова лава голосу соліста Омара Пена безтурботно пливла морем ночі до світла дня. У її величній і лагідній струмині линув сингл «Мудже» — свого роду *temento mori*, унікальна оздоба, розплавлена у дванадцяти хвилинах бездоганного джазу. *Da ngay xalat nun fu nuu tuijé* — не забувай про наш кінець, про вічну самотність, думай про початок смерку, що нажене нас усіх. Страшне і важливе нагадування, старе, як час, а втім, завдяки йому я вперше зазирнув до запаморочливої безодні свого життя. Тож, віддавшись безмежжю «Супер-Дьямоно» та Омара Пена, я взявся читати «Лабіринт жорстокості».

Ще було темно, хоча шумовиння дня вже пінилося на обрії. Я читав; ніч згинула безгучно; я перечитував, і пляшка спорожніла; повагавшись, я відкоркував нову, зрештою взяв себе в руки й продовжив читати, слухаючи пісні «Супер-Дьямоно», тим часом зірки зникли, засліплені сонцем, що просочувалося крізь моє вікно, і зблякли тіні, і виснажилася тиша, і чулося хропіння Станіслава та найдавніша пісня на цій сумній землі, і зникло все, що я знав про людей... А коли день нарешті зійшов і музична підбірка закінчилася (однак тиша, що слідувала за співом Пена, була його поетичним заповітом), я заснув, сподіваючись уві сні спостерігати за дивовижним преображенням нічних подій, сподіваючись прокинутись у світі, який, на перший погляд, здаватиметься непорушним, однак де все — як на поверхні речей, так і під шкірою часу — буде змінене назавжди.

Такими — після вечора, проведеного в тенетах Матері-Павучихи, — були мої перші кроки стежиною самоти, обставленою сторінками «Лабіринту жорстокості» Т.Ш. Елімана.

Частина друга. Щоденник, писаний влітку

11 липня 2018 року

Щоденнику, я складаю тебе лише з однієї причини: пояснити, як мене виснажив «Лабіринт жорстокості». Істинно великі твори знесилюють — вони мусять знесилювати читачів. Знімати з нас зайве. З великих творів виходиш, ніби роздягнутий догола: авжеж, збагачений, однак збагачений ціною відбирання.

Прокинувшись о першій годині дня, я перечитав роман повністю, натщесерце, позбувшись отрути і чарів Сіги Д. Це був удар — я ще довго сидів, розчавлений і безладний, у своїй кімнаті. Близько четвертої сусід по квартирі зазирнув, аби впевнитися, що я ще живий. Свій ступор я пояснив мігренню. Станіслав, який на цьому знався (що було не дивно, бо текла в ньому польська кров), засипав мене порадами, як побороти бодун. Хіба можна здолати похмілля від книжки? Якої книжки? І я простягнув йому «Лабіринт жорстокості». Оце ти читаєш? Так. І через цю книжку ти в такому стані? Можливо. Це тому, що вона надто добра, чи тому, що надто погана? Не чекаючи на мою відповідь, він навмання розгорнув книжку. Прочитав дві, три, чотири сторінки. Зупинився. А я поглядом запитав: ну як? Він заявив: тут є мова, я б залюбки читав далі, але в мене політичне зібрання. Я запитав: «Що, анархісти нарешті прийдуть до влади?» — «Ні, — відказав він, — вони скинуть владу». — «А що потім?» — поцікавився я. — «Віддадуть її», — відповів Станіслав. Я запитав: «Кому?» — «Народові», — твердо мовив він. «А хто це — нарід?» — запитав я.

Перекладач пішов, не давши відповіді на моє запитання. Тож я повернувся до книжки — і читав до повного виснаження. Невичерпний текст не відводив від мене уважного погляду, тьмяно виблискуючи, мов місячної ночі череп на цвинтарі. «Лабіринт жорстокості» замкнувся, одразу відкривши можливість продовження — продовження, яке я, цілком може бути, не прочитаю ніколи.

Достатньо було пригадати Сігу Д., щоби збагнути розв'язку цієї історії. Ні, я не піддамся рішенню, знайденому нашвидкоруч! Книжка розкриється сама. І я знову побачив сумні очі Матері-Павучихи, коли вона віддавала мені цей твір. Знову почув її слова: «Я тобі задрю, та водночас мені тебе шкода». «Шкода» означало: сходи, наближаючись до таємниці, пірнають у морок, і ти лишаєшся сам, утративши бажання повертатися на поверхню, марноту якої тобі показали, і не маючи сил спускатися нижче, бо ніч поглинула шлях до одкровення.

Я закрив книжку й узявся писати тебе, мій Щоденнику.

12 липня

Уранці — ритуальна відмітка в консульстві Сенегалу, у відділі університетських стипендій, щоб поновити мою. Відмітка діятиме рік, до наступного липня. За цей час я маю докласти значних зусиль: або знайти справжню роботу, або повернутися до дисертації і написати її нарешті, або жити на вулиці, або стати коханцем заможної дурепи, що обожнює африканські чари й заради них буде мене утримувати, або написати книжку про власний регрес, замаскувавши її під посібник про особистісне зростання. Або сконати. Що ж, нехай відсьогодні

щасливо живе славна турботлива батьківщина, що передбачає все необхідне для мого виживання!

Потім я заскочив до бібліотеки, зазирнув до переліку найзначніших новинок 1938 року. Побачив тогочасний «квіт» літератури, поезії та філософії Франції: Жорж Бернанос, Ален, Жан-Поль Сартр, Поль Нізан, Жульєн Грак, Жан Жьйоно, Марсель Еме, Анрі Труайя, Єва Кюрі, Антуан де Сент-Екзюпері, Роже Кайюа, Поль Валері... Не більше, не менше. Ані найменшої згадки ні про Т.Ш. Елімана, ні про «Лабіринт жорстокості».

Повернувшись додому, я застав Станіслава й не міг відмовити собі в спокусі знову заговорити з ним про книжку. Він запитав, про що вона. Я не очікував на запитання, яке, треба сказати, терпіти не можу. Та оскільки треба було відповідати, я трохи подумав і видав щось красномовне, помережане словами з великої літери, щось на кшталт: це історія одного чоловіка, Кривавого Короля. Король шукає Владу й заради неї готовий скоїти абсолютне Зло. Та зрештою він розуміє, що всі шляхи Зла ведуть його до Гуманності й Добра.

Коли я скінчив свої ліричні патяки, перекладач «Фердидурке» мовчки дивився на мене кілька секунд, потім прорік: «Казна-що. Знаєш, дам тобі пораду: ніколи не намагайся пояснити, про що написаний великий твір. Або ж, коли вже вирішив це зробити, завжди відповідай: ні про що. Великий твір завжди ні про що й водночас — про все. Слід уникати пастки намагатися пояснити книжку, яка, за твоїми відчуттями, є визначною. Це пастка, до якої тебе веде думка громадськості. Людям кортить, щоб книжка конче була про щось. Правда же, Дьєгане, полягає в тому, що лише посередня або банальна книжка оповідає про щось. У великих книжках немає сюжету, вони ні про що не оповідають, вони просто намагаються щось сказати, щось відкрити, однак оце “просто” і є усе, оце “щось” і є все, більше нічого немає».

15 липня

Франція виграла Кубок світу з футболу, уся країна вийшла святкувати другу переможну зірку під відкритим небом, де й так було повно зірок. Я подивився матч разом з Мусімбвою, потім ми пішли вечеряти до невеличкого африканського ресторану з ретельно приготовленими стравами, поганеньким сервісом і теплою атмосферою, яку забезпечував старенький гравець на корі[12], чий репертуар обмежувався нескінченною, складеною з повторів піснею народу мандінго[13].

Мусімбва — попередній володар титулу «молодий багатообіцяючий африканський автор». Він приїхав з Демократичної Республіки Конго, на три роки молодший за мене й має вже за спиною чотири книжки, радісно сприйняті Гетто та критиками із зовнішнього світу. Після успіху першого роману Мусімбва покинув роботу барменом і віддався Літературі, мов черниця — Христу.

Пригадую, спершу я ставився до нього з підозрою, навіть зненавидів, коли він метеором увірвався до літературних кіл, блискавично збираючи відзнаки, захват і лаври з таким байдужим виглядом, що було незрозуміло, що це насправді — приниження чи затятість. Мусімбва (думав я) був лише даниною моді, і хоч він і тримає ніс по вітру, однаково рано чи пізно цей ніс закладе — так сталося з багатьма, кого час безжально стер зі своїх скрижалів, спершу щедро поливши елеєм. Звісно, тоді я ще не прочитав жодного рядка з його творів. Та варто було прочитати — і завидки обернулися на справжню, щирю заздрість, а заздрість — на захоплення, яке часто хилилось у бік шаленого відчаю від страху, що його таланту я ніколи не

матиму. Безперечно, я вважаю його нашим *primus inter pares*[14] — найкращим у нашому поколінні.

Коли я видав «Анатомію порожнечі», Мусімбва, ще не знаючи мене, був першим з-поміж літераторів, хто заговорив про мій твір. Він прочитав його з ентузіазмом, гаряче рекомендував, і хоч його присуд з'явився лиш у вигляді мікроскопічної замітки в журналі «Le Monde Afrique», усе ж це була точка зору письменника, а її я цінував найбільше. Ми зустрілись — так почалася наша дружба; вона міцніла в горнилі спільних читань, спільних відмов, дрібних незлагод, емоційних захоплень, здорового суперництва, дружнього змагання — украй мужнього й часом шаленого, — одного віку та нескінченних походеньок у складі химерного і строкатого почту Ночі. Та понад усе мене з ним єднала ота відчайдушна віра в ентелехію[15] життя, утіленням якого для нас була Література. Ні, ми не вважали, що Література врятує світ; натомість, гадали, що Література — єдиний спосіб не втекти від світу.

Тож ми перекушували після матчу і я, не стерпівши, розповів йому про своє захоплення.

— Як? Повтори.

— Т.Ш. Еліман.

— Даруй, але це мені нічого не каже. А книжка як називається? «Лабіринт жорстокості», правильно?

Авжеж, «Лабіринт жорстокості»! Я не втомлювався цитувати перші рядки: «На початку було пророцтво і був Цар; і пророцтво...» Усе марно — Мусімбві текст не був знайомий. Тоді я вирішив розповісти його історію — принаймні відому мені її незначну частину. Та швидко збагнув, що нічого не вийде: історія, мов людожер, ошкірила ікла, готова згризти мене ізсередини. Вона належала до парадоксального типу історій: їх ані перекажеш, ані забудеш, ані замовчиш. Та що робити з текстом, який не можна ні переказати, ні забути, ні загубити в

тиші? Цікаво, що писав з цього приводу Віттгенштайн? Здається, він твердив, мовляв, те, про що не можна розповісти, краще довірити тиші — що ж, нехай, але що робити, герре Віттгенштайне, коли не можна ні розповісти, ні замовчати, ні забути, га, я Вас питаю? Особисто мені відповідь не відома, та я знаю одне: від того, що не можна ані забути, ані розповісти, ані замовчати, люди страждають і зрештою помирають; а я не хотів ні першого, ні другого. Тож я кажу тільки те, що знаю, — тобто, зрештою, дуже мало, а коли замовкаю, то не відчуваю ні полегши, ні суму, радше біль фізичний і душевний, ніби цей скалок буття важить багато тон і триває тисячоліттями, і всією своєю масою тисне на мене, коли я намагаюся про нього розповісти. Дослухавши мене, Мусімбва тоном серйозного зізнання заявив, що ніколи не довіряв байкам про клятих літературних геніїв, які писали, прагнучи тиші чи забуття. Після паузи, дивлячись у вікно — так, ніби звертався не до мене, а до нічного мороку чи невидимого нічного чудовиська, — Мусімбва вів далі:

— Бажання знищити себе своїм же твором не конче є ознакою покори. Позірне прагнення небуття може на ділі виявитись гординею... А втім, чекай: ти сам вже читав цей «Лабіринт»? Думаю, ні — ти сам щойно сказав, що книжку вже кілька десятиліть ніхто не бачив.

— Я її знайшов.

І розповівши про ніч, проведену з Сігою Д., я вийняв з кишені книжку. Мусімбва, перш ніж взяти до рук «Лабіринт», зирнув на мене пильно, ніби хотів пересвідчитись, що я не викину якийсь коник. Тоді я сказав, що піду прогуляюсь, поки він читатиме роман. І він миттю розгорнув книжку.

Я залишив його й пішов провокувати паризьку ніч — її жар, могутні ріки пива, щирі радість і щирий сміх, її тяжке зілля та її ілюзії, ніби живеш вічно або тільки цієї миті. Невдовзі мене

охопила й пригасила меланхолія довколишнього свята. Я ніколи не вмів святкувати надто довго. Колективні радощі, масові гуляння, надто палкі поривання часто пригортали мене безнадійним спліном. Варто було напитися чи зрадіти чомусь, як перед очима миттєво поставав їхній жалюгідний спід. Як наслідок, я завжди тішився недовго, щоб уникнути смутку: смутку до свята, смутку після свята, смутку свята, що неодмінно має добігти кінця (ця мить така ж огидна, як і та, коли з обличчя сповзає усмішка) — словом, тієї частки загальнолюдської зажури, з якою, мов з тінню, кожен воює, як може. З часом мені вдалося звикнути до такого свого талану. Та іноді я свідомо ігнорував свою долю і з безтурботним шаленством кидався в полум'я сторчголов. Хоча, треба визнати, частіше внутрішній відплив відтягав мене від нестями. Так сталося й цього вечора. Я сів на лавку, прагнучи тільки одного: підвестися з неї якомога менш пригніченим — зрештою, взагалі підвестися. Урешті-решт, я глибоко зітхнув і легко, мов свічка, пірнув у щедро змащену дупу світу — кожному свій Паскаль.

Література явилась мені в подобі пані вбивчої вроди. Я, запинаючись, сказав, що шукав її. Вона посміхнулась жорстоко й заявила, що не належить нікому. Тоді я став на коліна й благав: «Проведи зі мною хоч ніч! Лише одну ніч!» Та вона мовчки зникла. З рішучістю і зарозумінням кинувся я їй навперейми: «Я спіймаю тебе й посаджу собі на коліна! Я примушу тебе дивитися мені прямо в очі, не відводити погляду! Бо я — письменник!» Та дорогою в мороці ночі конче трапляється мить, коли голос віддається луною і б'є вас, мов канчуком; і ви усвідомлюєте (або пригадуєте), що самої волі замало, та й талану замало, й амбіцій замало, і власної манери замало, і величезної кількості прочитаних книжок замало, і слави замало, і широкого кругозору замало, і мудрості замало, і громадянської позиції замало, і терпіння замало, і чутливості до

чистого життя замало, і відходу від суспільного життя замало, і віри у свої прагнення замало, і детального занурення в дійсність замало, і розуму замало, і почуттів замало, і стратегії замало, і товаришкості замало, і навіть коли є що сказати — однаково цього мало, так само, як мало й напруженої праці; утім, голос каже, що все перераховане може бути — і, звісно, часто є обов'язковою умовою, атрибутом, силою, однак додає одразу, що зазвичай всіх цих якостей недостатньо, коли йдеться про літературу, адже письмо повсякчас вимагає більшого, більшого, більшого!.. Потім голос замовкає, залишає вас наодинці, посеред шляху, серед луни чогось іншого, чого бракує й що вам не вдається спіймати — і серед мороку ночі, де немає певності у світанні, ви завжди пишете щось інше, не те, що варто писати.

Минуло ще дві години — а я все мріяв. Випробування добігало кінця. Мов дикий звір серед хащ, я знайшов у собі сили обтруситися та відірвати себе від лавки метафізичних насолод. Я повернувся в африканський ресторан. Гравець на корі досі видобував вічні акорди зі свого інструмента. Мусімбва сидів за тим самим столиком. Йому залишалось декілька сторінок. Я замовив міцну каву й завмер в очікуванні. Через двадцять хвилин він підвів на мене очі — сповнені переляку й захвату — і зронив: «Хай йому грець, а продовження є?» Я сказав, що, наскільки мені відомо, немає. Смуток затьмарив його погляд, і я замислився, що викликало його: болісне завершення «Лабіринту жорстокості» чи його прозора краса? Якусь мить ми сиділи зажурені й мовчазні. Патрон, побачившись, сказав, що мусить зачиняти заклад, музикант уже складав свій інструмент, Мусімбва заплатив, і ми вийшли.

Дві-три хвилини ми йшли мовчки, аж раптом Мусімбва збуджено, немов після одкровення, заявив, що усім представникам нашого покоління варто прочитати «Лабіринт жорстокості». «Ця книжка звільнить нас!», — скрикнув він. Я на

це нічого не відповів, але погодився — моє мовчання вібрало палким цілковитим «так!»

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ